

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА СУЇЦИДАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ НАСЕЛЕННЯ

М.В. Рапаєва

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри суспільних наук
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, що зазначається відповідно до статті 3 Конституції України [13]. Суїцид як навмисне позбавлення себе життя є свідомим нехтуванням цими цінностями. Самогубство в Україні не переслідується законом. Злочином вважається доведення особи до самогубства, що визначається Кримінальним кодексом України (ст. 120) та пояснюється коментарем до цієї статті [14, 12]. Серед науковців триває дискусія щодо доцільності розгляду самогубства як об'єкта кримінологічних досліджень.

Циклічні економічні кризи як складова динаміки розвитку світової економіки в умовах її глобалізації мають певний вплив на різні аспекти життя суспільства, у тому числі на суїцидальну поведінку населення країн світу. Тенденція зростання кількості самогубств в умовах економічних криз була досліджена ще соціологами кінця XIX – початку XX століття: Е.Дюркгеймом, В.Хелбартом, Л.Дабліном та ін. [9, 21].

Відсутність кримінальних обставин за фактом самогубства знімає подальшу необхідність його розслідування, проте аналіз ситуацій, що зумовлюють суїцидальну поведінку, завжди є актуальним. Причини виникнення самогубств в умовах економічної кризи серед мешканців будь-якої країни світу для всіх прошарків населення – це безробіття, банкрутство, неспроможність виконувати кредитні зобов'язання тощо. На жаль, позбавлення себе життя перекладає весь тягар проблем на плечі членів сім'ї самогубців, які отримують всі борги у спадок. Наприклад, згідно з чинним законодавством борги у нашій країні успадковуються. Відповідно до ст.1218, 1281 Цивільного кодексу України зобов'язання з погашення кредиту переходять у повному обсязі у разі прийняття спадщини. У ст. 1282 зазначається, що вимоги кредитора потрібно задовольнити шляхом одноразового платежу, у разі відмови від якого суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, отримане спадкоємцями [24].

Тому пошук шляхів зменшення кількості самогубств у країнах світу за умов глобальної економічної кризи є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення. Це зумовить подальшу розробку способів і напрямів реалізації протидії такому деструктивному суспільному явищу, як суїцид.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суїциди і дії, пов'язані з ними, вивчає наука суїцидологія, представлена роботами російських вчених: Г. Старшенбаума, І. Шелехової, Т. Каштанової, А. Корнетова та інших.

Міждисциплінарний характер досліджуваної нами проблеми вимагає її вивчення не тільки психіатрами і психологами, філософами, соціологами, а й економістами. Важливе місце займають роботи юристів, оскільки за умов розслідування випадків самогубств працівники органів внутрішніх справ відмежовують їх від загальних тенденцій соціальних явищ. Окремим аспектам вивчення самогубств та пошукам шляхів їх попередження присвячують свої роботи українські юристи: Ю.Александров, В.Глушков, В.Войцех, С.Жабокрицький, М.Мелент'єв, Г.Пілягіна, В.Сулицький, А.Тіщенко, А.Чупріков, В.Шаповалов, С.Яковенко, Н.Ярмиш та ін. Однак суперечливий характер поглядів авторів часто не сприяє розробці шляхів попередження самогубств, зокрема зумовлених економічними чинниками.

Аналізу економічної теорії генезису самогубств присвячують деякі аспекти своїх досліджень О.Іванова, А.Сабгайда, В.Семенов, О.Антонова та ін. [10]. Причини зростання кількості самогубств серед різних прошарків населення в періоди економічних криз аналізують Е.Гроллман, О.Данило, М.Скалецький та ін. [7,8]. Значну кількість статистичної інформації, що підтверджує вплив глобальної економічної кризи на самогубства, висвітлює В.Безшейко та ін. [2]. Проблема впливу кредитування на зростання кількості суїцидів у Росії присвячують свої дослідження В.Катасонов, А.Тарасов [11, 20], в Україні – О.Тарановський, М.Ткачук [3, 22] та ін. Проте автори переважною мірою торкаються тільки деяких аспектів впливу економічних чинників на суїцидальну поведінку населення, тоді як системний статистичний аналіз впливу глобальної економічної кризи на суїцидальну поведінку різних верств населення країн світу не здійснюється повною мірою. Майже відсутні є наукові розробки заходів протидії зростанню кількості самогубств в умовах глобальної економічної кризи. Сучасний глобальний простір характеризується швидкими темпами економічних змін, появою нових чинників і тенденцій, що впливають на суїцидальну поведінку жителів різних країн. Це зумовлює необхідність вивчення особливостей впливу глобальної економічної кризи на суїцидальну поведінку населення.

Метою статті є аналіз динаміки кількості самогубств у країнах світу, зумовлених глобальною економічною кризою, виявлення особливостей її впливу на суїцидальну поведінку населення різних країн світу, а також пошук заходів щодо попередження суїцидів.

Основні результати дослідження. Тенденції впливу економічної кризи на зростання кількості самогубств серед населення були досліджені ще наприкінці XIX – початку XX століття Е.Дюркгеймом, В.Хелбартом, Л.Дабліном, Б.Бунзелем, М.Хальбваксом та ін. науковцями [21].

Вплив фінансових потрясінь у світовому масштабі на динаміку самогубств почали аналізувати наприкінці ХХ століття. Науковці відзначили зростання кількості суїцидів у Японії, Південній Корей, Гонконзі під час економічної кризи 1997 року, кризи 1998 року в Росії. Було встановлено, що найбільший відсоток самогубців – це чоловіки віком від 15 до 45 років, тобто найбільш працездатна частина населення. Проте суїцидальні тенденції більшою мірою розглядалися в окремих країнах або регіонах, тоді як їх загальносвітова динаміка повною мірою не аналізувалась.

Грунтовно досліджувати зазначену проблему в світовому масштабі стали вже у рамках глобальної економічної кризи, що розпочалась 2007 р. Команда науковців Гонконгського університету на чолі з Д.Стаклером з Оксфордського університету проаналізувала статистичні дані 53 країн (27 європейських, 18 країн Північної і Латинської Америки, 8 країн Азії), надаєні Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ). Наприклад, Україна таких даних ВООЗ не надала, тому опинилась за межами цього дослідження. Основним індикатором збільшення кількості суїцидів став сплеск безробіття у країнах. Загальний процент самогубств серед жінок не збільшився, він торкнувся тільки чоловіків, серед професій яких до групи ризику потрапили банкіри і брокери. Було встановлено, що найбільша кількість самогубств у світі припадає на країни Європи, де кількість суїцидів у 2008 році зросла на 16,6% (найвищий відсоток у Греції), тоді як в інших державах ці показники коливались у межах 3-5%. Високий відсоток спостерігався у Великій Британії, де кількість суїцидів зросла на 10% [23].

Шалене зростання кількості суїцидів у США (на 25%) припало на початок кризи – 2007 р. [21].

Серед країн Європи найнижчий сплеск самогубств був зафіксований в Австрії, яка найменше постраждала від економічної кризи [23], а також у Фінляндії та Швеції [16].

Високорозвинені країни страждають від самогубств найбільше, якщо порівняти їх відсоток із країнами «третього світу» або мусульманськими державами. Проте падіння обсягів експорту в країнах з високим рівнем доходів вплинуло на весь світ. Якщо додати існуючі на той час проблеми найбільш розвинених країн світу: постійне зростання цін на продукти харчування і пальне, додати до них наслідки фінансової кризи, отримуємо в цих країнах так звану «подвійну кризу», яка в багато разів помножила негативні наслідки, призвівши до катастрофічного майнового розшарування. Дослідження Азіатської кризи показали, що глобальна фінансова криза призвела до сплеску психологічних проблем серед жінок. Наприклад, у Таїланді в період кризи 2008 року кількість суїцидів серед жінок зросла на 8,6%, тоді як серед чоловіків спостерігалось падіння показників на 0,9% [4]. Цей приклад є винятком у порівнянні з дослідженнями Д.Стаклера, який встановив тенденцію зростання суїцидів у світі внаслідок кризи тільки серед чоловіків.

Глобальна економіка у 2008 – 2009 рр. пережила найглибшу економічну кризу з часів Великої депресії 1930-х рр. Практично в усіх високорозвинених державах було зафіксоване економічне падіння, а більша частина з них так і не

повернулась на докризові показники. У 2010 – 2011 рр. ситуація в Європі заострилась ще сильніше, коли надзвичайно великі суми заборгованості країн на півдні ЄС призвели до загальноєвропейської боргової кризи. Глобальна економічна криза наклала свій відбиток майже на всі країни світу. Проблеми банківського сектору, падіння акцій на біржах, банкрутство, зростання безробіття – неповний перелік, що вплинув на психологічний стан населення, появу депресій і зростання кількості самогубств. У 2011 р., досліджуючи медичні заклади, БІ-БІ-СІ було виявлено, що під час економічної кризи лікарі виписують на 40% більше рецептів на антидепресанти, ніж у попередні роки [23]. Найменші прояви депресивного стану були зафіксовані у країнах з активними програмами працевлаштування населення. Це можна побачити на прикладі Швеції, Фінляндії та Австрії: країнах, яких суїцидальні сплески глобальної економічної кризи майже не торкнулись. Саме в цих державах найбільш активно почали діяти соціальні програми і заходи для постраждалих від її наслідків. Так, заподіяти зростанню кількості самогубств можуть тільки фінансові вливання у соціальну сферу. Зокрема програми, спрямовані на надання і збереження робочих місць, що є набагато ефективнішими, ніж виплати з безробіття.

Серед суїцидів, зумовлених глобальною економічною кризою, окрему нішу займають кредитні самогубства. У липні 2011 р. спеціалісти Гарвардського Університету представили результати своїх досліджень з кредитних самогубств у масштабах усього світу. Лідерами таких суїцидів виступають Сполучені Штати Америки, Китайська Народна Республіка, Німеччина, Греція, Іспанія, Аргентина, Мексика, Російська Федерація. Так, за період 2008–2010 рр. внаслідок проблем заборгованостей банкам закінчили своє життя самогубством 38 тисяч осіб. Це більше, ніж кількість жертв від терористичних актів у світовому масштабі за цей період часу. Міжнародна спільнота на боротьбу з тероризмом виділяє мільярди доларів, тоді як проблема кредитних суїцидів майже не розглядається [11].

Російська Федерація – країна, де спостерігається найвищий рівень зростання цін на продукти харчування (від 7 до 11% на рік), починаючи з 2008 р. [4]. У Росії зростає не тільки обсяг отримання кредитів, а й рівень заборгованості. Часто попередній кредит сплачується зарахунок іншого, який отримується. Виникає так звана піраміда, що рано чи пізно може зруйнуватися [20]. Кредитні самогубства стали новим явищем російського життя, що здійснюється багато разів на тиждень, а у засобах масової інформації суїциди лишаються майже непомітними, та за кожною історією – людські трагедії родичів, які лишилися на самоті з кредиторами і конфіскацією власності. Статистика кредитних самогубств у Росії не ведеться, вважаючись делікатним питанням, проте у 2011, 2012 роках кількість людей, які пішли з життя внаслідок суїцидів, перевищує кількість загиблих від рук убивць (більше 30 тисяч на рік згідно з джерелами офіційної статистики, тоді як експерти радять помножити цю цифру в 3–4 рази). Глобальна економічна криза зумовила масові суїциди на кредитній основі в Росії. Лікарі передбачали хвилю алкогольних психозів, проте реалії виявились набагато суворішими [11].

Не менш серйозною є ситуація в Україні, де з 2003 р. Національний банк України дозволив комерційним банкам видавати громадянам валютні кредити. Хоча на думку деяких юристів це було порушенням законодавчих норм, оскільки кредити передбачались лише у національній валюті. Внаслідок фінансової кризи гривня різко знецінилась у порівнянні з долларом та євро, і позичальники стали неспроможними сплачувати кредити. Неможливість виплати кредиту – проблема не тільки фінансова, юридична, а й соціальна, яка доводить до самогубства, але не рятує родичів від сплати боргу. Основна частка проблемних кредитів (30–45%) – це позики 2007 – 2008 рр. Криза і курсова різниця – основні причини теперішніх тяжб позичальників, зазначає юрист, експерт з кредитних проблем Олександр Хейніс [15]. Станом на 1 січня 2011 р. загальна сума проблемних кредитів у країні збільшилась на 4,4 мільярда гривень, обсяг проблемних кредитів постійно зростає. Кожен третій українець не в змозі сплатити кредит за 11 місяців минулого року, шалено зростає кількість арештів нерухомого майна. За 11 місяців 2010 р. у порівнянні до аналогічного періоду 2008 року кількість арештів збільшилась на 40% [3]. У розпачі перебуває величезна кількість українських родин, які брали кредити для купівлі квартир. Більшості українців на сплату іпотечних кредитів не вистачає грошей. На січень 2009 р. сумарний прибуток українських банків становив 2 мільярди 500 мільйонів гривень. Це у два рази більше за показник минулого року. Більшість банків звертається до колекторських компаній, які спеціалізуються на примусових заходах впливу на позичальників щодо повернення боргів. Проте такі заходи часто мають невідворотні наслідки. Наприклад, за даними МВС України протягом березня – квітня 2014 р., кількість самогубств, пов'язаних із фінансовими проблемами, зросла на 50%. Банківські кредити і методи їх вибивання зіграли в цій статистиці не останню роль. Результат – порушення трьох тисяч кримінальних справ проти банківських співробітників та колекторських організацій [22].

За кількістю самогубств на одну тисячу жителів (21,2 випадки) Україна займає дванадцяте місце в світі. Проте це показники, що фіксують кількість самогубств до початку світової кризи. З 2009 р. кількість самогубств збільшилась у три рази. З'явився новий жажливий вид суїциду, коли люди стали йти з життя цілими родинами, щоб не лишатись на самоті з борговими зобов'язаннями [3]. Передвиборча програма В.Януковича містила раціональну пропозицію вирішення питань валютних кредитів, проте так і не була реалізованою. Вона полягала у розподілі валютних ризиків у рівних частинах між банком, позичальником та державою. Так, якщо доллар був 5 грн., а потім 8 грн., то відповідно 33% – банк, 33% – держава, 33% – позичальник [3]. Теперішнє галопаюче зростання курсу долара в ситуації з валютними кредитами позичальників взагалі претендує на проблему національної трагедії.

Втрата працездатного населення внаслідок суїцидів знижує рівень доходів країн. Наприклад, Японією було підраховано, що у 2009 р. унаслідок глобальної економічної кризи покінчили з життям 26 500 її мешканців працездатного віку від 15 років, які за умов своєї подальшої трудової діяльності до пенсійного віку могли би заробити від 20 до 32 млрд. долларів [26].

Висновки. Науковцями було доведено негативний вплив глобальної економічної кризи на динаміку суїцидальної поведінки населення країн світу. Більш за все постраждали країни Європи (за винятком Австрії, Фінляндії, Швеції), Японії та США. Економічні кризи як невід'ємна складова розвитку ринкової економіки призводять до втрати робочих місць, неможливості сплачувати кредити тощо і несуть за собою хвилі суїцидів. Оскільки економічним чинникам в країнах «першого світу» надається пріоритет, релігійні відходять на другорядний план, а саме вони завжди стримують самогубства.

Найменша статистика суїцидів властива країнам з активними програмами працевлаштування населення, спрямованими на надання і збереження робочих місць, аніж на виплати з безробіття. Заподіяти зростанню кількості самогубств можуть тільки фінансові вливання у соціальну сферу.

Особливо актуальним є своєчасне попередження суїцидів. За умов економічної кризи на перший план виходять кредитні самогубства, тому експерти радять не користуватись банківськими кредитами. Проте якщо ситуація з позикою вже відбулась, потрібно реагувати на початковому етапі, звертаючись за юридичною допомогою (тобто коли позичальник бачить, що не справляється з виплатою кредиту). За таких умов можна вести переговори з банками і досягати певних поступок за кредитом, реструктуризації (сплати боргу протягом тривалого часу), кредитних канікул. За допомогою кваліфікованої юридичної допомоги можна списати значну частину боргу та захистити своє майно, не перекладаючи потім на плечі рідних і близьких тягар проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківський кредит у спадок. Що робити далі? Консультує адвокат по кримінальному праву Олару Даніель Васильович. 02.05.2014. Режим доступу: http://dutka.com.ua/publication/bankivskiy_kredyt_u_spado
2. *Безшейко В.Г.* Влияние глобального экономического кризиса на самоубийства. 10.01.2013. Режим доступу: <http://www.umj.com.ua/article/66044/vliyanie-globalnogo-ekonomicheskogo-krizisa-na-samoubijstva>
3. Виступ з питань проблемних кредитів на презентації РПВРУ Олега Тарановського 5 лютого 2011 року. Режим доступу: http://antibank.at.ua/news/vistup_z_pitan_problemnikh_kreditiv_na_prezentaciji_rpvru_olega_tarnavskogo/2011-02-05-2
4. Влияние глобального экономического кризиса на женщин, девочек и гендерное равенство. Перевод брошюры Impact of the global economic crisis on women, girls and gender equality, UNAIDS, 2012. А.Переверзева. Режим доступу: <http://krona.org.ua/vliyanie-globalnogo-ekonomicheskogo-krizisa.html>
5. В Украине в связи с кризисом растет количество самоубийств. Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/events/661649-minsemi-v-ukraine-v-svyazi-s-krizisom-rastet-kolichestvo-samoubijstv>
6. *Волконская З.* Суицид: точка невозврата. Режим доступу: <https://xxivek.net/article/10118>
7. *Гроллман Э.* Суицид – превенция, интервенция, поственция. – Режим доступу: <http://www.pobedish.ru/main/prevent?id=98>

8. Данило О., Скалецький М. Причини та мотиви суїцидальної поведінки в умовах економічної кризи. – Львів, Національний університет «Львівська політехніка», 2010. – 87 с.

9. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / [пер. с фр. под ред. В.А. Базарова]. – М.: Мысль, 1994. – 399 с. Режим доступа: <http://socioline.ru/book/emil-dyurkgeim-samoubiistvo-sotsiologicheskii-etyud>

10. Иванова Е.А., Сабгайда Т.П., Семенова В.Г., Антонова О.И. и др. Смертность российских подростков от самоубийств – М.: ЮНИСЕФ, 2011. – 118 с.

11. Катасонов В. Банки-убийцы и кредитные самоубийства. 16.08.2012. Режим доступа: http://ruskline.ru/analitika/2012/08/16/bankiubijcy_i_kreditnye_samoubijstva/

12. Коментар до статті 120. Доведення до самогубства. – Режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/118.php>

13. Конституція України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/content/constitution.html>

14. Кримінальний кодекс України. Стаття 120. Доведення до самогубства. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/kriminalnij_kodeks_ukraini/statja-120.htm

15. Кредитні борги до самогубства доведуть. 25.11.2012. Режим доступу: <http://vn.20minut.ua/lyudi/kreditni-borgi-do-samogubstva-dovedut-10252890.html>

16. Мировой экономический кризис спровоцировал более 10 тысяч самоубийств. 12.06.2014. Режим доступа: <http://rus.delfi.lv/news/daily/abroad/mirovoj-ekonomicheskij-kризис-sprovociroval-bolee-10-tysyachsamoubijstv.d?id=44610520#ixzz3LKa4Rmt3>

17. Пасынков А.С. Феномен ростовщичества. Современная мировая глобальная ростовщическая система. Кредитные союзы Украины и крах корпорации «Энрон». Будущее бомбы виртуального долга. – 2005. Режим доступа: <http://www.usurydata.narod.ru/Glob.htm>

18. Смертоносный кризис. Ученые проследили влияние последствий экономического кризиса 2008 года на количество самоубийств во всем мире. 29 сентября 2014. Режим доступа: http://www.gazeta.ru/health/2013/09/17_a_5656817.shtml

19. Статистика самоубийств 2013 г. Причины самоубийств: финансовое положение и средний возраст. Влияние экономического кризиса на статистику самоубийств. 25.03.2013. Режим доступа: <http://matyash.info/statistika-samoubijstv-2013-prognoz-finansovoe-polozhenie-srednij-vozrast.htm>

20. Тарасов А. Кредитное рабство. Первая кровь. 14.02.2014. Режим доступа: <http://www.novayagazeta.ru/economy/62258.html>

21. Теории причин самоубийств. Режим доступа: www.troitsk.org/sites/.../TeoriiPrichinSamoubistv.doc

22. Ткачук М. Ипотечный Сталинград. // Україна молода, № 182. 05.12.2014. Режим доступа: <http://umoloda.kiev.ua/regions/0/188/0/47814/>

23. Финансовый кризис вызвал рост самоубийств в Европе. Режим доступа: http://www.bbc.co.uk/russian/society/2011/07/110708_suicide_europe_rise.shtml

24. Цивільний кодекс України. Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 27.09.2014). Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

25. Экономический кризис 2008 года добавил 5 тысяч «лишних» самоубийств. Режим доступа: <http://ria.ru/science/20130918/963890266.html>

26. Япония подсчитала экономические потери от самоубийств. Режим доступа: http://www.bbc.co.uk/russian/life/2010/09/100908_japan_suicide_economy.shtml

Рапаєва М.В. Особливості впливу глобальної економічної кризи на суїцидальну поведінку населення

У статті автором здійснено розгляд питань, пов'язаних з поняттям «суїцид», а також проаналізовано причини виникнення самогубств і тенденції їх динаміки в умовах глобальної економічної кризи.

Ключові слова: суїцид, соціальне явище, глобальна економічна криза, кредитне самогубство.

Рапаєва М.В. Особенности влияния глобального экономического кризиса на суицидальное поведение населения

В статье автором осуществлено рассмотрение вопросов, связанных с понятием «суицид», а также проанализированы причины возникновения самоубийств и тенденции их динамики в условиях глобального экономического кризиса.

Ключевые слова: суицид, социальное явление, глобальный экономический кризис, кредитное самоубийство.

Rapaieva M. V. Features of influence of global economic crisis are on suicide of population

In the article an author is carry out consideration of the questions related to the concept “suicide” and reasons of origin of suicides and tendency of their dynamics are analysed in the conditions of global economic crisis.

Keywords: suicide, social phenomenon, global economic crisis, credit suicide.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2014.